

Catherine de' Medici'nin Hibrit Temsiliyeti: 16. Yüzyıl Kadın Liderliğinin Avrupa ve Osmanlı Ekseninde Karşılaştırmalı Bir Analizi

The Hybrid Representation of Catherine de' Medici: A Comparative Analysis of 16th-Century Female Leadership Across Europe and the Ottoman Empire

F. Meryem Aktaş*

Öz • Bu çalışma, 16. yüzyılın dönüşen siyasal iktidar yapısı içerisinde Catherine de' Medici'nin liderlik modelini ve temsil stratejilerini merkeze almaktadır. Araştırmanın temel amacı, Catherine'in iktidarını inşa ederken kullandığı sembolik araçları saptamak ve bu modelin Catherine'in çağdaşı olan diğer kadın liderlerin modellerinden ayrılan "hibrit" niteliğini ortaya koymaktır. Joan W. Scott'ın toplumsal cinsiyeti bir analiz kategorisi olarak ele alan yaklaşımı çerçevesinde; Catherine'in otorite inşası, I. Elizabeth'in "Bakire Kraliçe" ikonografisi, Mary Stuart'ın meşruiyet krizleri ve Osmanlı valide sultanları Nurbanu ile Safiye'nin "mekânsal meşruiyet" modelleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Karşılaştırmalı tarih yöntemiyle yürütülen çalışma sonucunda, Catherine de' Medici'nin liderlik stratejisinin tek bir prototip üzerinden okunamayacağı saptanmıştır. Araştırmanın ana bulgusu; Catherine'in, Salik Kanunları gereği Osmanlı modelindeki "annelik" otoritesine eklemlendiği, ancak bu temeli Avrupa'nın hukuki naibelik makamı ve Rönesans'ın mitolojik alegorileriyle harmanlayarak melez bir meşruiyet zemini inşa ettiğidir. Sonuç olarak Catherine'in, farklı siyasi kültürlerden devşirdiği unsurlarla erken modern dönemde kendine has, dönüştürücü ve istisnai bir otorite pratiği geliştirdiği ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: 16. Yüzyıl, Catherine de' Medici, Nurbanu Sultan, Safiye Sultan, Mary Stuart, I. Elizabeth, hibrit temsiliyet, meşruiyet.

Abstract • This study focuses on the leadership model and representation strategies of Catherine de' Medici within the transforming political power structures of the 16th century. The primary objective is to identify the symbolic tools Catherine utilized in constructing her authority and to demonstrate the "hybrid" nature of this model, which distinguishes it from the leadership models of other contemporary female leaders. Within the framework of Joan W. Scott's approach to gender as a category of historical analysis, Catherine's construction of authority is examined through a comparative lens, involving Elizabeth I's iconography of the "Virgin Queen," Mary Stuart's crises of legitimacy, and the "spatial legitimacy" models of Ottoman Valide Sultans Nurbanu and Safiye. Using the comparative history methodology, the study reveals that Catherine de' Medici's leadership strategy cannot be interpreted through a single prototype. The central finding of the research is that Catherine integrated the "maternal authority" prevalent in the Ottoman model due to the restrictions of Salic Law, while simultaneously constructing a hybrid ground of legitimacy by blending it with the European legal office of regency and Renaissance mythological allegories. Consequently, it is concluded that Catherine developed a unique, transformative, and exceptional practice of authority by synthesizing elements derived from diverse political cultures during the early modern period.

Keywords: 16th century, Catherine de' Medici, Nurbanu Sultan, Safiye Sultan, Mary Stuart, Elizabeth I, hybrid representation, legitimacy.

* İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Öğrencisi, meryemaktas@gmail.com, Orcid No: 0000-0002-1377-5484

Aktaş, M. (2026). Catherine de' Medici'nin Hibrit Temsiliyeti: 16. Yüzyıl Kadın Liderliğinin Avrupa ve Osmanlı Ekseninde Karşılaştırmalı Bir Analizi. *İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), 67-86.

Received: 21/12/2025, Accepted: 25/01/2026, Published: 30/01/2026

1. Giriş

Rönesans ve Reformasyon sonrası Avrupa, otoritenin meşruiyet kaynaklarının dönüşümüne tanıklık eden bir dönem olarak, liderlerin güçlerini yalnızca tanrısal ya da ahlaki temellere dayandırmaksızın yeni yöntemler ve sembollerle tahkim ettikleri bir zemin yaratmıştır. Papalığın mutlak otoritesindeki zayıflama ve seküler yönetimlerin yükselişi, hükümdarların kendi politik hedeflerine uygun şekilde şekillendirilmiş ve stratejik olarak yönlendirilmiş bir “imaj inşası” sürecine girmesine olanak sağlamıştır. Bu bağlamda, Machiavelli’nin “hükümdar” tanımını çerçevesinde popülerleşen, iktidarın korunması ve sürekliliği uğruna her aracın kullanılabileceği fikri, dönemin siyasi atmosferine yön veren temel bir paradigma haline gelmiştir.¹ Söz konusu paradigma, sadece yönetim stratejilerini değil, aynı zamanda liderlerin kişisel temsillerine dair estetik ve sembolik bir dilin inşasını da beraberinde getirmiştir. Bu dönüşümün en dikkat çekici sonuçlarından biri, kadınların, tarihsel olarak sınırlı görülen alanlarda resmi ya da gayri resmî iktidar mekanizmalarına erişim kazanmaya başlamasıdır.

Ancak, kadınların bu dönemdeki yükselişi, salt bir “spontane kadınlar çağı” olarak mı değerlendirilmelidir, yoksa dönemin siyasi, sosyal ve kültürel dinamiklerinin kaçınılmaz bir sonucu mudur? Catherine de’ Medici’nin Fransa’daki etkisi, İngiltere’de I. Elizabeth’in “Bakire Kraliçe” temsilıyla, İskoçya’da Mary Stuart’ın kraliyet mücadelesiyle, Osmanlı’da ise Nurbanu ve Safiye Sultan gibi figürlerin gayri resmî güç alanlarıyla nasıl ilişkilendirilebilir? Bu sorular, kadın liderlerin yükselişini anlamak ve 16. yüzyıldaki otoritenin dönüşümünü daha geniş bir bağlamda ele almak için kritik bir başlangıç noktasıdır.

Zikredilen kadın figürler arasında Catherine de’ Medici, 16. yüzyıl Avrupa siyasetinin dönüştürücü figürlerinden biri olarak, otorite inşasında benimsediği stratejilerle çağdaşlarından ayrılmakta ve kendine özgü bir alan yaratmaktadır. İtalyan kökenli bir Medici olarak Fransa sarayına katılan Catherine, yalnızca Salık Kânunlarının kadınların siyasi gücünü sınırladığı bir bağlamda değil, aynı zamanda “yabancı” kimliğinin tetiklediği ön yargılarla da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu durum, Catherine’i sadece bir lider olarak değil, aynı zamanda dışlanmışlık ve aidiyet arasında konumlanan çok yönlü bir figür olarak incelemeyi gerektirmektedir. Catherine’in dönemdaşı olan muktadir kadın figürleri arasındaki yerinin saptanması; hem 16. yüzyıl kadın yönetim pratiklerinin analizi hem de bu iktidar yapılarının barındırdığı farklı dinamiklerin çözümlenmesi noktasında bu araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Böylelikle bu çalışma, toplumsal cinsiyeti biyolojik bir kaderden ziyade, tarihsel ve siyasal bağlam içerisinde inşa edilen analitik bir kategori olarak ele almaktadır. 16. yüzyıl kadın liderliği, mevcut patriyarkal iktidar yapısı içinde bir istisna değil, bu yapının sınırlarını müzakere eden ve temsil stratejileriyle iktidarı yeniden tanımlayan bir öznellik pratiğidir. Dolayısıyla inceleyeceğimiz figürlerin meşruiyet arayışları, dönemin toplumsal cinsiyet rejimiyle kurdukları gerilimin ve bu rejimi kendi lehlerine dönüştürme çabalarının birer ürünüdür.

2. İktidar, Meşruiyet ve Toplumsal Cinsiyet

Tarih sahnesinde iktidar çoğunlukla bir erkekler arenası olarak tasvir edilmiştir. Ne var ki, 16. yüzyıl; bu yerleşik algının aksine kadın figürlerin yalnızca tarihsel dengeleri dönüştürmekle kalmadığı, aynı zamanda iktidarın yapısını yeniden şekillendirdiği bir dönüm noktasını teşkil eder. Böylelikle 16. yüzyıl hem Avrupa’da hem de Osmanlı’da kadınların siyasetin periferisinden merkezine doğru gerçekleştirdikleri sistematik bir ilerleyişi yansıtır. Bu dönemde iktidar; tekil bir hükümdar

1 Umberto Eco, ed., *16. Yüzyıl - Rönesans Çağı*, çev. Adnan Tonguç (İstanbul: Alfa Yay., 2020), 38.

iradesinden ziyade, hizipler, danışmanlık mekanizmaları ve stratejik ittifakların kesişim kümesinde tezahür eden çok katmanlı bir ağ niteliğindedir. Yine de kadınların bu güç ağının bir parçası hatta belki de başat unsuru haline gelmesi aynı süreç ve nedenlerin bir sonucu olmaktan uzaktır. Örneğin, Avrupa ile Osmanlı'nın kadın egemenliğine bakışı arasında belirgin bir fark vardır. Avrupa'da, hane- dan devamlılığını sağlamak amacıyla erkek vârisin bulunmadığı durumlarda kadın hükümdarların tahtı devralması, meşruiyet çerçevesinde değerlendirilen bir durum olabilmektedir. Hatta İngiltere ve İskoçya gibi krallıklarda, en azından yasal olarak, kadın hükümdarların tahtın doğrudan sahibi olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Burada yine de genelleme yapmak doğru olmayacaktır zira Fransa'da uygulanan Salık Kanunları da Osmanlı Devleti'nden aşına olduğumuz, tahtın ve meşrui- yetin sahibin yalnızca erkek olduğu bir sistemi öngörmekteydi.²

Bu dönüşümün kurumsal zeminini anlamlandırmada Joan W. Scott'ın “*toplumsal cinsiyetin tarihsel bir analiz kategorisi olarak kullanımı*” yaklaşımı devreye girmektedir. Scott, toplumsal cin- siyetin yalnızca kadınların tarih içindeki konumunu açıklamakla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda iktidarın kuruluş, işleyiş ve temsil biçimlerinin anlaşılması açısından vazgeçilmez bir analiz düzlemi sunduğunu savunur.³ Ona göre toplumsal cinsiyet, kültürel simgeler, normatif söylemler, kurumlar ve özne inşası gibi dört temel düzlemde işler ve bu düzlemler aracılığıyla iktidarın kim tarafından, nasıl ve hangi meşruiyet zeminiyle kurulduğunu belirler. Osmanlı'da kadınların görünmeyen bir güç olarak saray içindeki diplomatik, sembolik ve mali araçlarla meşruiyet inşa etmeleri; Avrupa'da ise kadın hükümdarların doğrudan iktidarın sahibi olmalarına rağmen sürekli olarak bu iktidarı sa- vunmak zorunda kalmaları, Scott'ın kuramında işaret ettiği toplumsal cinsiyetin iktidarı hem kuran hem de sınırlandıran doğasının tipik örnekleridir. Peki, kadınların yükselişi bir ilerleme mi, yoksa mevcut erkek egemen yapının içinde stratejik bir uyumlanma mıdır?

Scott bu noktada şu soruyu sormaktadır: “*eğer toplumsal cinsiyete ve iktidara dair anlamlar karşılıklı olarak birbirini inşa ediyorsa, değişim nasıl sağlanabilir?*”⁴ Değişimin tek yönlü olmadığı bu yapı içerisinde, kadınların otoriteye erişim biçimleri mevcut düzeni sarsmak yerine çoğu zaman onu yeniden üretmiş, hatta bu düzenin yeni biçimlerine meşruiyet kazandıran araçlara dönüşmüştür. Yeni rejimler, zaman zaman toplumsal cinsiyetin eski terimlerini ödünç alarak kendini yeniden ta- nımlarken, bu terimlerin sorgulanmadan devralındığı durumlarda cinsiyet rejimi de büyük ölçüde sabit kalmıştır. Bu bağlamda, kadın hükümdarların ya da valide sultanların güç üretim stratejileri, patriyarkal yapının sınırlarını genişletmiş olsa da, o yapının tamamen dışında yeni bir iktidar formu kurabildikleri her zaman söylenemez.

Scott'ın çerçevesinden bakıldığında, her iki modelde de kadınların “otorite”yi elde etmek için, kendilerine atfedilen semboller (annelik, saflık, özveri) üzerinden bir temsil dili inşa etmek zorun- da kaldıkları görülmektedir. Bu durum, kadınların iktidar üretiminin, erkeklik kodlarının dışında gerçekten “özerk” bir dil yaratıp yaratamadığı sorusunu gündeme getirir ki, bu tartışmaya sonuç bölümünde tekrar değinilecektir. Şimdilik, mevzubahis sembollerin araçsallaştırılması konusu ele alınacaktır. Bu hususta, araştırmanın hareket noktasını oluşturan Catherine de Medici'nin kendi iktidar ve var olma mücadelesinin bir çeşit hibrit model olarak kabul edilmesi savı, onun dönemi- nin muktedir kadınları arasında yeniden konumlandırılmasıyla desteklenecektir. Bu doğrultuda ele alınabilecek ilk iki isim Nurbanu Sultan ile gelini Safiye Sultan'dır.

2 Katherine Crawford, *Perilous Performances: Gender and Regency in Early Modern France* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004), 2.

3 Joan W. Scott, “Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi”, trc. Derya Demirler ve Fahriye Dinçer, *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar* 12 (Ekim 2010): 129-130.

4 Scott, “Toplumsal Cinsiyet,” 133.

3. Osmanlı'da Temsil Pratikleri: Nurbanu ve Safiye Sultan

Osmanlı'da, hanedan erkek soyunun sürekliliği esastı ve kadınların doğrudan yönetici konumuna gelmesi düşünülmezdi. Nitekim Osmanlı tahtında bir kriz yaşandığında dahi, valide sultanlar veya padişah kızları bir alternatif olarak değerlendirilmemiş, bunun yerine devletin bekası için erkek bir hanedan üyesi ya da farklı bir yönetici figürü aranmıştır. Örneğin, hanedan içinden bir vârisin bulunamaması durumunda şeyhülislamın geçici olarak yönetimi devralabileceği veya Kırım Hanı'nın Osmanlı tahtına çıkarılabileceği yönündeki tartışmalar, kadın hükümdarlık fikrinin Osmanlı siyasi sisteminde hiçbir zaman bir seçenek olarak düşünülmediğini göstermektedir.⁵

Bu noktada, Osmanlı'daki kadın gücünün meşruiyeti ile Avrupa'daki kadın hükümdarlığın meşruiyeti arasındaki fark, yönetim biçimleri ve siyasi yapılar üzerinden değerlendirildiğinde daha da belirgin hale gelmektedir. Osmanlı'da, kadınların iktidara erişimi harem içi ağlar, valide sultanlık ve saray bürokrasisi aracılığıyla dolaylı yoldan gerçekleşirken; Avrupa'da kadın hükümdarlar, doğrudan yönetme yetkisine sahip olmakla birlikte, meşruiyetlerini dinî ve siyasi tartışmalar içinde sürekli olarak savunmak zorunda kalmışlardır. Örneğin, I. Elizabeth ya da İskoçya'da Mary Stuart, saltanatlarını yalnızca hanedan hakları üzerinden değil, aynı zamanda siyasi ve ideolojik mücadeleler yoluyla da tahkim etmek durumunda kalmışlardır. Buna karşın Osmanlı'da kadınların güç kazanması, doğrudan bir yönetim yetkisiyle değil, padişahın annesi veya eşi olarak saray içerisindeki konumlarını sağlamlaştırmalarıyla mümkün olmuştur. Osmanlı bağlamında bu durum bir otorite eksikliği değil, dönemin Osmanlı toplumsal cinsiyet rejiminde valide sultanlara tanınan özgül bir siyasi manevra alanı olarak okunmalıdır.

3.1. Harem Hiyerarşisi ve Vekâlet Gücü

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınların saltanata erişimi, 17. yüzyılla birlikte ivme ve görünürlük kazanmış olsa da başlangıç noktasını Kanuni Sultan Süleyman dönemine denk getirmek mümkündür. Zira padişaha sunulan dönemin önemli kaynaklarından Asafname'de Lütfi Paşa, *Mağlûb-u nisâ olmayıp anların mekrinden emin olmak için*⁶ kendi irademle istifa ettim diyerek, kadınların otoriteden pay koparmaya başladıklarını ve devlet işlerinde aktif bir rol üstlendiklerini ima eder. Bu ifade, yalnızca bireysel bir tecrübenin değil, dönemin yönetim dinamiklerindeki dönüşümün ve saray içi güç mücadelelerinde kadınların oynadığı artan rolün bir yansımasıdır. Kanuni döneminde Hürrem Sultan'ın elde ettiği konum, bu dönüşümün en çarpıcı örneklerinden biridir. Valide sultanlık kurumu üzerinden kurumsallaşan bu yapı, sonraki dönemde Nurbanu ve Safiye Sultan gibi isimlerin, saray içi hizipler ve uluslararası diplomasi üzerinde etkili olmalarını sağlamıştır.

16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Osmanlı hanedan yapısında köklü değişiklikler yaşanmıştı. Ekberiyet sisteminin genel bir teamül halini alması, şehzadelerin sancaklara gönderilme geleneğinin son bulması ve harem-i hümayunun sarayın merkezine yerleşmesi, hanedan kadınlarının siyasi arenadaki rollerini pekiştiren dinamiklerdi. Bu süreçte, padişahların dış dünyaya karşı giderek daha az görünür hale gelmesi, kadınların saray içindeki otoritesini artırdı. Valide sultanlık, yalnızca anelik statüsüyle sınırlı olmayan, hanedan bütünlüğünü temsil eden ve politik meşruiyet sağlayan bir makam haline geldi. Bunun dışında, Haseki Sultanlık kurumu, bu dönemde kadınların otoritesinin zeminini hazırlayan en önemli kurumlardan biriydi.⁷ Hürrem Sultan ile başlayan bu gelenek, yine Nurbanu ve Safiye Sultan gibi figürlerle kurumsallaşmış ve kabul görmüştü.

5 Günhan Börekçi, "İnkırâzın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Krizi", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* sy. 26 (Haziran 2009): 49.

6 Ahmet Uğur, *Âsafnâme-i Vezîr Lütfî Paşa* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslami İlimler Enstitüsü Yay., t.y.), 244.

7 Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, trc. Ayşe Berktaş (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 1998), 133.

Nurbanu Sultan, oğlu III. Murad'ın tahta geçmesiyle birlikte valide sultan olarak sarayın etkili figürlerinden biri haline geldi. Venedik elçileriyle yaptığı yazışmalar ve diplomatik hediyeler, Nurbanu Sultan'ın yalnızca padişahın annesi olarak değil, aynı zamanda bir diplomasi aktörü olarak hareket ettiğini ortaya koymaktadır.⁸ Bu bağlamda Leslie Peirce'in her iki taraf için de siyasete müdahil olmanın boyutlarını ve sınırlarını gözler önüne seren çalışması Nurbanu Sultan'ın Fransa Kraliçesi Catherine de' Medici ile İstanbul'a elçi gönderilmesi, tutsakların serbest bırakılması, ticari anlaşmalar, hediye bahisleri gibi konuları içeren yazışmaların bulunduğu ortaya koymaktadır.⁹

3.2. Diplomasi ve Vakıf Bâniliği Üzerinden Görünürlük

Valide ve Haseki Sultanlık unvanlarının kazandırdığı otorite ve siyasi görünürlüğün yanı sıra mevcut gücü pekiştirme araçlarına da başvurulduğu görülmektedir. Nurbanu ve Safiye Sultan'ın güç yaratımında en dikkat çekici unsurlardan biri, temsiliyet aracı olarak kullandıkları semboller ve ritüellerdir. Valide sultanların Osmanlı sarayındaki otoritelerini yalnızca sağlamlaştırmakla kalmayıp kalıcı hale getirme çabaları, dönemin kurumsal ve toplumsal dinamikleriyle yakından ilişkilidir. Zira, Osmanlı kadın liderliğinde fiziksel görünürlüğün yerini mimari görünürlük almıştır. Büyük külliye inşaatı, valide sultanın kamusal alandaki sembolik varlığını ve hanedan meşruiyetini taşıyan siyasal bir dil olarak karşımıza çıkmaktadır.

Otoritenin algılanışındaki dönüşüm, bu gücün tahkim edilmesini zorunlu kılmış; vakıf yapıları ise bu sürecin etkili araçlarından biri olmuştur.¹⁰ Nurbanu Sultan'ın Üsküdar'da inşa ettirdiği Atik Valide külliyesi, bu bağlamda, yalnızca bir hayır eseri değil, aynı zamanda bir güç ve meşruiyet manifestosu olarak değerlendirilebilir. Osmanlı tarihinde bir kadın tarafından İstanbul'da yaptırılan ilk iki minareli camii içeren bu külliye,¹¹ onun hem hanedan içindeki nüfuzunu hem de halk üzerindeki etkisini pekiştiren sembolik bir anlam taşır. Darüşşifa, imarethane, hamam, medrese ve bimarhane gibi sosyal donatıları bulunan bu devasa komplekste 383 görevlinin yer alması ve sadece bu kadroya yapılacak yıllık ödemenin 519.120 akçeye tekabül etmesi, kadın iktidarının ulaştığı mali kapasiteyi gözler önüne sermektedir.¹²

Valide sultanın vakıf faaliyetleri başkentle sınırlı kalmamış, geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Nurbanu Sultan'ın Lapseki'de bir cami, sıbyan mektebi ve imaret yaptırması, hatta kutsal topraklarda cüz okuyanlara maaş bağlatması, bu etkinin merkez dışındaki nüfuzunu da göstermektedir.¹³ Üstelik vakıf gelirleriyle Kudüs, Şam ve Medine gibi önemli dinî merkezlerde yapılan yardımlar, onun hanedan sınırlarının ötesinde de bir meşruiyet alanı kurmaya çalıştığını düşündürmektedir. Bu vakıf yapıları, valide sultanların otoritelerini yalnızca saray içi hiziplerle sınırlı tutmadığını, aynı zamanda Osmanlı toplumunun farklı katmanlarına ulaşarak bir tür temsil mekanizması geliştirdiğini ortaya koyar. Bu bağlamda, Nurbanu Sultan'ın külliyesi ve hayır projeleri, sadece bir güç göstergesi değil, hanedanın devamlılığına yönelik uzun vadeli bir strateji olarak değerlendirilebilir.

8 Peirce, *Harem-I Hümayun*, 131-132.

9 Peirce, *Harem-I Hümayun*, 314.

10 Ali Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan* (İstanbul: Timaş Yay., 2017), 501.

11 Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan*, 362.

12 Fatma Şensoy, *İstanbul'un 100 Hayırsever Hanımefendisi* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2011), 83-84.

13 Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan*, 65.

Böylece, otoritenin algılanışındaki değişimle birlikte, kadınların bu gücü yalnızca elde etmekle kalmayıp onu kalıcı hale getirme çabalarını da net bir şekilde gözlemlemek mümkündür. Kısaca, Nurbanu Sultan'ı bir *'trend-maker'*¹⁴ olarak değerlendirmek, onun Osmanlı sarayında geliştirdiği yeni uygulamalar çerçevesinde mümkündür. Haleflerine takip edilecek bir gelenek mirası bırakan Nurbanu Sultan, imaj yaratımını kendine has bir çerçevede gerçekleştirerek, siyasi arenada kadının konumunu daha belirgin ve görünür hale getirmeyi başarmıştır.

Safiye Sultan, valide sultanlık makamının sağladığı nüfuzu yalnızca saray içindeki gücünü pekiştirmekle sınırlı tutmamış, bu otoriteyi halk arasında da görünür kılmak için zekice bir strateji geliştirmiştir. Oğlu III. Mehmed'in otoritede kendisine açtığı alanı akıllıca kullanarak, halk nezdinde şefkatli, cömert ve güçlü bir figür imajı yaratmıştır. Safiye Sultan'ın hayır projeleri, yalnızca bir hayırseverlik faaliyeti değil, aynı zamanda onun siyasi nüfuzunu halka taşıyan bir araç olarak öne çıkar.

Eminönü'nde başlattığı Yeni Cami inşası, bu çabanın en somut göstergelerinden biridir. Her ne kadar inşaat tamamlanamasa da bu girişim Safiye Sultan'ın adını yalnızca saray duvarları içinde değil, halkın gündelik yaşamında da görünür kılmaya niyetini yansıtır. Benzer şekilde, Kahire'de inşa ettirdiği Melike Safiye Camii ve Medine'deki fakirler için ayırdığı vakıf gelirleri,¹⁵ onun imajını geniş Osmanlı coğrafyasına taşıma çabasını açıkça ortaya koymaktadır.

Safiye Sultan, yalnızca eserler ve vakıflarla değil, halk arasında bıraktığı izlenimlerle de bu imajı güçlendirmiştir. İstanbul'da kurbanlar kestirerek, fakirlere sadaka dağıtarak ve askerlere yardım ederek, toplumsal her kesime hitap eden bir şefkat figürü olarak kendini konumlandırmıştır.¹⁶ Bu tür faaliyetler, onun sadece saray içindeki otoriteyle değil, tebaanın algısında da bir valide sultan olarak güçlü bir meşruiyet yaratma çabasıyla hareket ettiğini göstermektedir. Sonuçta, Nurbanu ve Safiye Sultan'ın iktidarı, kurumsal bir aracılı otorite örneğidir. Doğrudan taht sahibi olmasalar da, hiyerarşinin zirvesindeki konumlarını birer iktidar ortağı gibi kullanarak kararları yönlendirebilmişlerdir. Peki, Nurbanu ve Safiye Sultan'ın valide ve haseki unvanları ile tahkim ettikleri ve ellerinde bulundurdukları temsil gücünün benzer bir pratiğine Avrupa'da rastlamak mümkün müdür?

4. Avrupa'da Kadın Hükümdarlar: Meşruiyet ve İstisna Arasında

Avrupa'daki kadın hükümdarların yükselişi, Osmanlı'daki Kadınlar Saltanatı ile belirgin paralellikler taşısa da temel dinamikler açısından önemli farklılıklar barındırıyordu. Osmanlı'da Hürrem Sultan, Nurbanu Sultan ve Safiye Sultan gibi figürler, doğrudan yönetme yetkisine sahip olmasalar da valide sultan unvanı ve saray içi ittifaklar yoluyla padişah üzerinde etkili olabilmişlerdi. Saray hiyerarşisi ve harem yapısı, kadınların güç kazanmasının meşru zeminini oluşturmuş, iktidarlarını padişahın hanedan devamlılığına duyulan ihtiyaç üzerinden temellendirmelerine imkân tanımıştı. Buna karşın, Avrupa'daki kadın hükümdarlar doğrudan monarşik otoriteyi temsil etmek zorundaydılar ve erkek egemen yönetim anlayışı içinde hükümdarlıklarının meşruiyetini bizzat inşa etmeleri gerekiyordu.

4.1. Mary Stuart: Mazlum Kraliçe ve Katolik Meşruiyet Sorunu

Mary Stuart, Osmanlı'daki güçlü kadınlarla benzer bir şekilde hanedan kimliği üzerinden iktidarını temellendirse de doğrudan hükümdar olduğu için farklı bir meşruiyet mücadelesi vermek zorundaydı. Böylelikle Mary Stuart'ın konumu, Osmanlı'daki valide sultanlardan farklı olarak, yal-

14 Ali Akyıldız'a göre Nurbanu Sultan, kendinden sonra devam ettirilecek bir "başkente külliye inşa ettirme" geleneğinin başaktörü konumundadır. Bkz. Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan*, 362.

15 Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan*, 371.

16 Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan*, 371.

nızca hanedan içindeki konumuyla değil, aynı zamanda Avrupa monarşisinin değişen doğasıyla da şekillendi. Daha önce de ifade edildiği üzere Osmanlı'da kadınların iktidara erişimi büyük ölçüde hanedanın devamlılığını sağlamak ve devlet işleyişi içinde fiili bir güç odağı oluşturmakla ilgiliydi. Ancak Avrupa'da bir kadın hükümdarın varlığı, hanedan sürekliliğinin ötesinde, devlet yönetiminin temel ilkeleriyle doğrudan çatışma hâlindeydi. Mary Stuart, Tudor ve Valois hanedanlarıyla kurduğu bağlar sayesinde güçlü bir meşruiyet kaynağına sahip olsa da Protestan reformuyla birlikte gelen kadın hükümdarlara yönelik dinî ve ideolojik karşıtlık, onun siyasi geleceğini belirleyen temel etkenlerden biri oldu. Dolayısıyla Mary'nin hükümdarlık serüveni, Osmanlı'daki güçlü kadınların yükselişinden farklı olarak, sadece hanedan rekabetiyle değil, aynı zamanda dinî otoriteye ve siyasi düzenin geleneksel yapısına karşı verilen bir mücadele ile şekillendi.

Peki Mary Stuart'a taht yolu nasıl açıldı? Onun otoritenin merkezine yerleştirilmesi doğumundan sadece altı gün sonra gerçekleşti. 1542 yılında İskoçya tahtına çıktığında henüz altı günlük bir bebektir ve babası V. James'in ölümüyle ülkenin yönetimi, annesi Mary of Guise ve İskoç soylularının eline geçti.¹⁷ Krallığın fiili yöneticisi olan annesi, kızını Tudorlar ile evlendirerek İngiltere ile hanedan ittifakı kurmayı hedeflemişti, ancak İngiltere Kralı VIII. Henry'nin bu süreci zorla dayatması İskoçya'da İngiliz karşıtı bir tepkiye yol açtı.¹⁸ Bu siyasi kaosun içinde, Mary'nin geleceği Fransa'ya bağlandı ve 1548'de güçlü bir Katolik müttefik kazanmak amacıyla Valois hanedanının veliahdı François ile nişanlandırıldı ve 1558 yılında evlilik gerçekleşti.¹⁹ Mary'yi Catherine de' Medici'nin gelini haline getiren bu evlilik stratejisi, Mary'yi yalnızca İskoçya Kraliçesi değil, aynı zamanda gelecekteki muhtemel Fransa Kraliçesi yaparak onu Avrupa'daki en güçlü kadın hükümdar adaylarından biri hâline getirdi.

Mary Stuart'ın düğünü, onun bilinçli bir imaj inşa etme çabasının en belirgin örneklerinden biridir. Fransa'da beyaz geleneksel olarak yas rengi olmasına rağmen, Mary bu konvansiyonu özellikle kırmak istemiş ve tören için beyaz bir gelinlik tercih etmiştir.²⁰ Böylelikle hem kendi fiziksel özelliklerini öne çıkarmış hem de farklılığını vurgulayan sembolik bir duruş sergilemiştir. Beyaz, kalabalığın gözünde onu diğerlerinden ayırarak "beyaz kraliçe" imajını pekiştirmiştir.²¹ Böylece düğün gününde tüm dikkati üzerine çekerek, bir kralın gölgesinde kalmak yerine törenin merkezine kendisini yerleştirmiştir.²² Buna karşılık Catherine de' Medici, İtalya'da yas rengi olarak bilinen siyahı tercih etmiş ve geleneksel yas rolünü sürdürmüştür. Catherine'in bu tutumu, siyasi konumundan geri çekilmeyi reddeden ve "kraliçe anne" unvanıyla gücünü koruma stratejisiyle birleşmiştir. Bu karşıtlık, Mary'nin yenilikçi ve teatral imaj yaratımı ile Catherine'in geleneksel ama etkili otorite performansını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Fakat, II. François'nun ani ölümünün ardından Catherine'in saray içindeki hâkimiyeti güçlenirken, Mary'nin orada bir gelecek kurmasının artık mümkün olmadığı netleşti. Fransa'da kalıp Catherine'in gölgesinde bir figür olarak varlığını sürdürmek yerine, İskoçya'ya dönerek kendi tahtına sahip çıkmaya karar verdi.²³ Ancak bu dönüş, Mary için yalnızca bir taht mücadelesinin başlangıcı değil, aynı zamanda hem kendi halkının hem de İngiltere üzerindeki hak iddiasını meşrulaştırma çabasının da ilk adımıydı. Fransa'da edindiği siyasi deneyimler, onun İskoçya'da daha kararlı ve

17 Retha M. Warnicke, *Mary Queen of Scots* (New York: Routledge, 2006), 23.

18 Warnicke, *Mary Queen of Scots*, 9.

19 Jayne Lewis, *Mary Queen of Scots: Romance and Nation* (New York: Routledge, 2005), 20.

20 John Guy, *Queen of Scots: The True Life of Mary Stuart* (Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2014), 85.

21 Guy, *Queen of Scots*, 99.

22 Guy, *Queen of Scots*, 85.

23 Anne Fertig, "(Un) Secret Histories: Re-Fashioning and Self-Fashioning Mary Stuart in Eighteenth-Century Vindication Narratives" (Doktora tezi, *University of North Carolina* at Chapel Hill, 2022), 4.

stratejik bir lider olarak hareket etmesine zemin hazırlamış; fakat bu yeni sahnede karşısına çıkan en büyük engel, İngiltere Kraliçesi Elizabeth olmuştu.

Mary'nin Elizabeth ile olan ilişkisi onun meşruiyet mücadelesinin en kritik noktalarından birini oluşturuyordu. Tudor soyundan gelmesi nedeniyle İngiltere tahtı üzerindeki hak iddiası, Katolik dünyanın gözünde Mary'yi meşru hükümdar kılıyordu. Ancak Elizabeth, Protestan reformlarla desteklenmiş güçlü bir imparatorluk inşa ederken, Mary'nin Katolik dünyadan aldığı destek, İngiltere'de onu bir tehdit haline getiriyordu. Mary ve Elizabeth'in birbirine karşı yürüttüğü politik manevralar, yalnızca askeri ve diplomatik çatışmalarla değil, aynı zamanda her iki hükümdarın kendi imajlarını nasıl inşa ettikleriyle de doğrudan bağlantılıydı. Elizabeth bekarlığını kutsal bir kimlik haline getirirken, Mary'nin hanedan evliliklerine yaptığı vurgu, onun taht üzerindeki iddiasını güçlendirmek yerine onu zayıflatan bir unsura dönüştü.

Buna ek olarak John Knox ile yaşadığı çatışma da Mary'nin imaj yaratım sürecinin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Knox'un kadın hükümdarlığını açıkça reddetmesi ve onu ahlaki yozlaşmayla ilişkilendirmesi, Mary'nin İskoçya'daki meşruiyetini zayıflatan unsurlardan biri olmuştu. Knox, *The First Blast of the Trumpet Against the Monstrous Regiment of Women* adlı eserinde, kadınların doğuştan zayıf ve iradesiz olduklarını öne sürerek, Mary'nin taht üzerindeki hak iddiasını doğrudan sorgulamıştı. Ona göre kadınlar, Tanrı'nın düzenine aykırı şekilde hüküm sürdüklerinde, bu durum yalnızca siyasal bir kriz değil, aynı zamanda dinsel bir yozlaşma anlamına geliyordu.²⁴ Knox'un bu söylemi, İskoçya'daki Protestan soyluların gözünde Mary'yi giderek daha fazla tartışmalı hale getirdi ve onun meşruiyetine yönelik sürekli bir baskı unsuru oluşturdu.

Tüm bunların yanında Mary'nin imajı onun yaşadığı dönemde tam anlamıyla oturmuş bir kimlikten çok, ölümünün ardından katlanarak büyüyen bir anlatıya dönüşmüştür.²⁵ Katolik propagandası için onun ölümü, sadece bir hükümdarın düşüşü değil, aynı zamanda Protestan reformlarının zulmüne uğrayan bir "Azize" "Mazlum Kraliçe" ve "Katolik Şehit" figürünün doğuşu anlamına geliyordu.²⁶

Sonuç olarak, Mary Stuart'ın tarihsel anlatısı, çoğunlukla başarısız politik hamleleri ve dramatik kişisel hayatı ve başarısız evlilikleri üzerinden şekillendirilmiştir. Onu, Catherine de' Medici ve Elizabeth gibi dönemin diğer kadın hükümdarlarının karşısında, güç dengelerini doğru okuyamayan bir figür olarak resmeden anlatılar, aslında onun politik zekâsını ve imaj yaratımındaki yetkinliğini göz ardı etmektedir. Mary, elbette ki stratejik hatalar yapmıştır; ancak bu hatalar, onun politik bilinçten yoksun olduğu anlamına gelmez. Aksine, genç yaşından itibaren monarşik bir kimlik inşa etmek için saray diplomasisinin, hanedan evliliklerinin ve dinî meşruiyetin nasıl kullanılacağını öğrenmiş bir figürdür.

4.2. I. Elizabeth: "Bakire Kraliçe" ve Mitolojik Alegoriler

Elizabeth'in hükümdarlığa yükselişi, Tudor hanedanının karmaşık ve çalkantılı mirası içinde şekillenmişti. Babasının Katolik Kilisesi'nden ayrılmasıyla başlayan dinî bölünme, Tudor hanedanının mirasına gölge düşürmüştü, Elizabeth'in tahta çıkışını tartışmalı hale getirmişti. Özellikle kız kardeşi Mary Tudor'un Katolik bir hükümdar olarak baskıcı politikaları, İngiltere'yi hem içeride

24 Özlem Çaykent ve Ertuğrul Ökten, "Orta Asya'dan Avrupa'ya Düzen Yıkıcı ve İktidar Yakıksız Kadını", *Geçmişten Bugüne Türk Yazımında Kadın Temsili* içinde, der. Betül Özbay (İstanbul: Kriter Yay., 2023), 56-57.

25 Jayne Elizabeth Lewis'e göre, Mary'nin infazını bir törensel sahneye dönüştürmesi, özenli giyimi, Latince duaları ve haçına sarılışı, onu Katolik dünyada sıradan bir mahkûmdan çıkarıp şehit kraliçe mitine dönüştüren güçlü bir performans etkisi yaratmış; sonrasındaki temsilinde fedakâr, dindar ve onurlu bir direniş simgesi olarak idealize edilmesinin zeminini hazırlamıştır. Bkz. Lewis, *Mary Queen of Scots*, 13.

26 Warnicke, *Mary Queen of Scots*, 257.

hem de uluslararası arenada istikrarsızlaştırmıştı. Mary'nin erken ölümü, Elizabeth'in tahta çıkışının önünü açsa da bu durum, kadın hükümdarlar hakkındaki önyargılar ve dinî bölünmelerle daha da karmaşık bir hâle geldi.

Ancak Elizabeth'in hükümdarlığı, cinsiyeti nedeniyle başından itibaren tartışmalı bir temele oturdu. İngiltere'deki erkek egemen sosyal ve siyasi düzen, onun yetkinliğine gölge düşürmeye çalışırken İskoç reformcu John Knox gibi figürler, kadın hükümdarlığın Tanrı'nın düzenine aykırı²⁷ olduğunu savunarak Elizabeth'i ve diğer kadın liderleri açıkça hedef aldı. Kadın yönetimini şeytanlaştıran Knox'un sesine benzer eleştiriler, Elizabeth'in yönetiminin her aşamasında yankılandı.²⁸ Kadın olmanın getirdiği bu eleştiriler, Elizabeth'i yalnızca bir lider olarak değil, kadınlık ve iktidar arasındaki çatışmanın sembolik bir temsilcisi haline getirdi.

Elizabeth, bu olumsuz algıları lehine çevirecek bir strateji geliştirdi. İngiltere tahtına çıktığında sadece bir hükümdar olarak değil, aynı zamanda halkına "anne" olarak hitap ettiği bir kimlik inşa etti.²⁹ Bu, Osmanlı valide sultanlarının halkları üzerindeki hayırseverlik temelli otorite inşasına benzer şekilde, Elizabeth'in politik ve sembolik stratejisinin temel taşlarından biri haline geldi. Ancak Elizabeth'in durumu farklıydı; onun "anne" figürü biyolojik bir bağa değil, halkıyla kurduğu manevi bir bağa dayanıyordu. O, İngiltere'yi "kocası"³⁰ ve halkını da çocukları olarak görerek, evlilikten ve biyolojik annelikten feragat etmiş bir lider imajı çizdi. Bu söylem, sadece bireysel seçimlerini değil, aynı zamanda hükümdarlığını meşrulaştıran güçlü bir stratejiye dönüştü.

Elizabeth'in "Bakire Kraliçe" olarak benimsediği imaj, hem kendisini erkek hükümdarlarla eşit kılma hem de kadın olarak cinsiyetine yüklenen zayıflık algısını tersine çevirme amacını taşıyordu. Tilbury konuşmasında dile getirdiği şu sözler bu stratejiyi açıkça ortaya koymaktadır: "*Zayıf ve güçsüz bir kadının bedenine sahip olabilirim, ancak bir kralın kalbine ve cesaretine sahibim.*"³¹ Bu ifade, Elizabeth'in kadın olarak algılanan fiziksel kırılganlığı güç ile yeniden tanımlama becerisini yansıtırken, halkının gözünde onu hem koruyucu bir anne hem de cesur bir savaş lideri olarak yüceltmıştır.

Sanat ve edebiyatta da Elizabeth'in annelik imajı, görsel ve sembolik unsurlarla vurgulanmıştır. Portrelerinde yer alan dünya küresi, beyaz kıyafetler ve güneş ışığı gibi detaylar, onun yalnızca bir hükümdar değil, aynı zamanda halkını koruyan bir figür olduğunu simgeler.³² Bu imgeler, Elizabeth'in uluslararası arenada da gücünü pekiştirmiştir. İngiltere'yi bir anne gibi "besleyen" ve koruyan Elizabeth, aynı zamanda halkının sevgisini kazanarak otoritesini daha da güçlendirmiştir. Sir John Harington'un "*Hepimiz onu sevdi, çünkü o bizi sevdiğini söyledi*"³³ ifadesi de aynı şekilde

27 Çaykent ve Ökten, "Orta Asya'dan Avrupa'ya," 56.

28 Çaykent ve Ökten, "Orta Asya'dan Avrupa'ya," 56.

29 Susan Doran ve Thomas S. Freeman, ed., *The Myth of Elizabeth* (New York: Palgrave Macmillan, 2003), 10.

30 Yazar, Elizabeth'in tahta çıktıktan kısa bir süre sonra bekâret yemini ettiği hikâyesinin büyük ölçüde bir efsane olduğunu belirtir. Bu hikâye, William Camden'in on yedinci yüzyılın başlarında yazdığı kraliçenin hükümdarlık tarihine dayanır. Camden'a göre, 1559'da bir parlamento heyeti Elizabeth'e evlenme talebiyle bir dilekçe sunduğunda, kraliçe bu sözlerle yanıt vermiş ve taç giyme töreninde krallığıyla "evlendiğini" sembolize eden yüzüğü göstererek krallığına bağlılığını vurgulamıştır. Ancak Doran, bu anlatının tarihsel gerçeklikten ziyade bir mit olarak değerlendirildiğini ifade etmektedir. Susan Doran, *Monarchy and Matrimony: The Courtships of Elizabeth I* (Londra: Routledge, 1996), 2.

31 "...I know I have the body of a weak and feeble woman, but I have the heart and stomach of a king... , rather than any Dishonour shall grow by me, I myself will take up Arms, I myself will be your General." Bkz. Carole Levin, *The Heart and Stomach of a King: Elizabeth I and the Politics of Sex and Power*, 2. baskı (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2013), 144.

32 Levin, *The Heart and Stomach of a King*, 64.

33 "We did all love hir, for she saide she loved us, and muche wysdome she shewed in thys matter." Louis Adrian Montrose, "Shaping Fantasies: Figurations of Gender and Power in Elizabethan Culture," *Representations*, 2 (Bahar 1983): 61-94, <https://www.jstor.org/stable/2928384>, 83.

Elizabeth'in halkıyla kurduğu bu güçlü duygusal bağı yansıtan en çarpıcı örneklerden biridir.

Bu açıdan bakıldığında, Elizabeth'in "Bakire Kraliçe" imajı, yalnızca bireysel bir tercihin değil, aynı zamanda dönemin siyasi ve kültürel dinamikleriyle ustaca örtüşen bir otorite inşa stratejisinin sonucudur. Tıpkı Osmanlı valide sultanlarının halk üzerindeki hayırseverlik temelli meşruiyet inşası gibi, Elizabeth de manevi bir annelik figürü üzerinden otoritesini hem halkına hem de uluslararası sahaya kabul ettirmiştir.

I. Elizabeth'in hükümdarlığı, yalnızca siyasi yetkinliğiyle değil, aynı zamanda dönemin toplumsal ve cinsiyetçi normları içerisinde şekillendirdiği güçlü bir imajla da anılır. Erkek vâris doğuramamış olması, onun meşruiyetini zayıflatabilecek bir unsur olarak görülmüşse de Elizabeth, bu dezavantajı mitolojik figürler aracılığıyla kurduğu alegorik anlatılarla avantaja dönüştürmeyi başarmıştır. Bu bağlamda, Elizabeth'in kendisini Artemis/Diana, Athena/Minerva ve Astraea gibi mitolojik karakterlerle özdeşleştirmesi, dönemin bir modası olarak değerlendirilebilecek stratejik bir imaj inşasıdır.

Elizabeth'in siyasi kimliğinde en belirgin mitolojik figür, Roma mitolojisindeki Diana'dır. Avcılık, doğa ve bekâret tanrıçası olan Diana, cinsel saflık ve bağımsızlıkla özdeşleşmiştir.³⁴ Erkeklerle evlenmeyi reddetmesi ve kendi kaderini tayin etmesi, Elizabeth'in "Bakire Kraliçe" kimliğiyle doğrudan örtüşür. Bu imaj, dönemin sanatı ve edebiyatında da sıkça işlenmiştir. Edmund Spenser'in *The Faerie Queene* adlı eserindeki Belphebe karakteri, Diana tarafından büyütülmüş ve saflık, cesaret ve bağımsızlığın simgesi hâline gelmiştir.³⁵ Belphebe, Elizabeth'in bekâretini yücelten bir alegori olarak görülebilir; bu da Elizabeth'in hükümdarlığını, cinselliğin getirdiği eleştirilerden arındırarak ahlaki ve manevi bir otorite olarak sunmasına hizmet etmiştir.

Saltanatının ilerleyen dönemlerinde Elizabeth, Roma mitolojisinin adalet ve saflık tanrıçası Astraea ile özdeşleşmiştir.³⁶ Astraea, altın çağda insanların arasında yaşadığına inanılan, ancak dünyanın ahlaki çöküşüyle gökyüzüne dönen bir tanrıçadır. Elizabeth'in hükümdarlığı, İngiltere'nin "Altın Çağ" olarak anıldığından, onun Astraea ile özdeşleştirilmesi, saltanatının bir cennet dönemi olarak tasvir edilmesine zemin hazırlamıştır.³⁷ Bu imaj, Elizabeth'in hükümdarlığını yalnızca dünyevi bir başarı olarak değil, aynı zamanda tanrısal bir lütuf olarak sunmuştur. Özellikle dönemin sanat eserlerinde ve halk festivallerinde Elizabeth'in Astraea olarak betimlenmesi, onun halkının gözünde ilahi bir koruyucu ve adaletin simgesi hâline gelmesine katkıda bulunmuştur.³⁸ Böylece Elizabeth, yalnızca siyasi başarılarıyla değil, ahlaki üstünlüğü ve ilahi meşruiyetiyle de otoritesini pekiştirmiştir.

Susan Doran, Elizabeth'in erkek vâris doğuramamasının onun hükümdarlığını zayıflattığına işaret ederken, mitolojik imajların bu dezavantajı siyasi bir avantaja dönüştürdüğünü vurgular. Diana'nın bekâretinden aldığı güç, Astraea'nın adalet ve ilahi meşruiyeti, Elizabeth'in erkek vâris olmadan da halkının gözünde otoritesini sağlamlaştırmasını mümkün kılmıştır. Bu bağlamda, Elizabeth'in imaj inşası dönemin bir "modası" olarak değerlendirilebilir. Çünkü Catherine de' Medici gibi diğer kadın hükümdarlar da otorite kurarken mitolojik ve tarihsel figürlerden ilham almıştır. Ancak Elizabeth'in farkı, bekâretini siyasi kimliğinin merkezine yerleştirerek, toplumun

34 Doran ve Freeman, *The Myth of Elizabeth*, 70.

35 Doran ve Freeman, *The Myth of Elizabeth*, 57.

36 Cierra Tolentino, "Astraea Goddess: The Greek Goddess of Justice and Innocence," *History Cooperative*, 7 Nisan 2025, <https://historycooperative.org/astraea-goddess/>, erişim tarihi 5 Nisan 2025.

37 Doran, *Monarchy and Matrimony*, 1996, 9.

38 Thomas S. Freeman ve Susan Doran, "Introduction," *The Myth of Elizabeth*, der. Susan Doran ve Thomas S. Freeman (New York: Palgrave Macmillan, 2003), 4.

kadınlardan beklediği geleneksel rollerin ötesine geçebilmesidir. Bu strateji, onun yalnızca dönemde değil, sonraki yüzyıllarda da güçlü bir kadın lider olarak anılmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak, Nurbanu Sultan, Safiye Sultan, İskoç Kraliçesi Mary Stuart ve İngiltere Kraliçesi Elizabeth I, kadın gücünün dönemin siyasi ve toplumsal yapıları içindeki algılanışını anlamak açısından anahtar figürler olarak öne çıkmaktadır. Bu dört figürün izlediği stratejiler incelendiğinde, kadınların dönemin ihtiyaçlarına göre siyaset üretmede belirgin bir eğilim sergiledikleri tespit edilmiştir. Çalışmanın ana konusunu oluşturan Catherine de' Medici'ye odaklanılacak bir sonraki bölümde, bu çıkarımlar doğrultusunda şu soruya yanıt aranacaktır: Catherine, Nurbanu Sultan, Safiye Sultan, Mary Stuart ve Elizabeth I gibi çağdaşları arasında mı konumlandırılmalıdır, yoksa siyasette kendi kurallarını belirleyen, bağımsız bir oyun kurucu mudur?

5. Siyasal Oyun Kurucu Olarak Catherine de' Medici

Salık hukukunun biçimsel engellerine rağmen, fiilî iktidar alanına erişebilen kadın figürler, görünürlüğü bir yük değil, bir araç olarak kullanılabilirdiği stratejilere yönelmişlerdir. Siyasal aktör olarak sahneye çıkan bu kadınlar, yalnızca güç elde etmekle kalmamış; bu gücü koruyabilmek ve meşru gösterebilmek için, tıpkı çağdaş erkek hükümdarlar gibi, bilinçli bir imaj inşasına yönelmişlerdir. Dolayısıyla Catherine'in temsil süreci, rastlantısal ya da kendiliğinden gelişmiş bir görsellikten ibaret değildir. Aksine bu süreç, siyasal mevcudiyetin sürdürülebilirliğini sağlamak üzere tasarlanmış çok katmanlı bir temsil stratejisidir.

Catherine'in persona kurma süreci, yalnızca bireysel estetik tercihlerle açıklanamayacak kadar katmanlı ve stratejik bir zemine oturur. Saraydaki ilk yıllarında, hem eşinin gözdesi Diane de Poitiers'nin olağanüstü etkisi hem de uzun süre çocuk sahibi olamaması gibi nedenlerle, siyasal sahnede sınırlı bir konumda kalmıştır. Brown'un aktardığı üzere, Diane yalnızca kralın sevgilisi değil, aynı zamanda kendisini Diana figürüyle özdeşleştirerek sanat yoluyla güçlü ve meşru bir kadın imgesi oluşturan, neredeyse yarı-resmî bir aktördür³⁹. Diane'in görsel temsili, yalnızca saray içi algıda değil, Louvre gibi kamusal yapılarda yer alan mimari ve ikonografik öğelerde de etkisini gösterir. Bu duruma dair çarpıcı örneklerden biri, II. Henri döneminde kullanılan kraliyet inisyalidir. Her ne kadar resmî semboller, Henri'nin adının baş harfi olan H'yi ve eşi Catherine'in baş harfi olan C'yi içerse de, Brown'un dikkat çektiği üzere, bu harflerin biçimsel kurgusu Catherine yerine Diane de Poitiers'nin baş harfi olan D'yi çağrıştıracak şekilde tasarlanmıştır. Üstelik bu semboller, yalnızca sınırlı alanlarda değil, Henri'nin dönemi boyunca inşa ettirdiği mimari yapılarda, Louvre'un iç avlusu, Fontainebleau'daki saray kanatları ve hatta Diane'e adanmış çeşmelerde, ısrarla tekrar edilmiştir.⁴⁰ Tüm bu örnekler, temsil alanının yalnızca kavramsal düzeyde değil, görsel ve maddi düzeyde de Diane de Poitiers tarafından büyük ölçüde işgal edildiğine işaret eder.

Böyle bir sahada, Catherine'in kendi varlığını duyurabilmesi, yalnızca yeni bir temsil üretmekle değil; aynı zamanda mevcut temsil kodlarını aşındırmak ve alternatif bir görsel düzen kurmakla mümkün hâle gelmiştir. Ancak bu süreç, doğrudan bir karşı hamleyle değil; gözleme, stratejik suskunluğa ve kurumsal refleksleri sezgisel biçimde kavramaya dayanan uzun vadeli bir hazırlık evresiyle biçimlenmiştir. Denis Crouzet'nin dikkat çektiği üzere, Catherine bu dönemde açık bir siyasal aktörlük sergilememişse de prudentia (siyasal ihtiyat) erdemini adım adım inşa etmiş; ritüel

39 Samantha Brown, "The French Official Mistress: Fashioning Female Political Power in the Ancien Régime," *Honors Projects* 502 (2024), 30.

40 Brown, "The French Official Mistress", 33.

ve estetik kodların nasıl işlediğini gözlemleyerek kendi temsil stratejisinin zeminini hazırlamıştır.⁴¹ Örneğin, 1548'de II. Henri'nin konseyi geçici olarak onun sorumluluğuna bırakması, Catherine'in kralın denge sisteminde vazgeçilmez bir figür olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, 1552, 1553 ve 1557'de savaş dönemlerinde kendisine verilen vekâlet yetkileri, Catherine'in ihtiyatlı tutumunun pratikte nasıl güç biriktirdiğini göstermektedir.⁴² Bu süreçte, erzak komiserliği gibi idari detaylara dair bilgi edinme çabası, onun iktidar sanatını öğrenme arzusunu yansıtır; bu, kendi ifadesiyle bir "eğitim"⁴³ sürecidir.

1559 yılına dek Catherine, ihtiyatlı figür konumunu büyük ölçüde muhafaza etmiştir. Bu dengeyi bozan kırılma ise, Henri'nin talihsiz bir turnuva sırasında aldığı ölümcül yara ile gerçekleşmiş; kralın ölümü yalnızca tahtı değil, sarayın temsil düzenini de altüst etmiştir. Catherine ise, daha önce hiçbir zaman bu kadar açık biçimde üstlenmediği bir rolü, hem dul kraliçe hem de reşit olmayan yeni kral II. François'nın annesi ve fiilî siyasi temsilcisi olarak üstlenme fırsatı bulmuştur.

II. Henri'nin ölümünden sonra doğan siyasal boşluk, Catherine'in yalnızca dul bir eş değil, aynı zamanda reşit olmayan bir kralın annesi olarak devletin sürekliliğini temsil eden başlıca figür hâline gelmesine zemin hazırlamıştır. Ancak bu yeni konum, beraberinde görünür bir otoriteyle birlikte, kamusal alanda tanımlanması gereken yeni bir figür ihtiyacını da doğurmuştur. Salık hukukunun kadınların doğrudan tahta çıkmasına izin vermemesi, Catherine'i fiilen var olduğu bir iktidar alanında sembolik olarak görünür kılmanın yeni yollarını aramaya zorlamıştır. Bu koşullar altında, yalnızca karar alma süreçlerinde değil, nasıl temsil edileceğinde de belirleyici olan bir figüre dönüşmüş; böylece siyasal mevcudiyeti yalnızca söylemle değil, aynı zamanda görselleştirilmiş bir süreklilik aracılığıyla kurulmaya başlanmıştır.

Kadın bir hükümdarın kendini meşrulaştırabileceği klasik figürler sınırlıdır; Juno, Minerva, hatta Diana gibi örnekler ya doğrudan iktidar taşımayan ya da Catherine'in konumuyla bağdaşmayacak biçimde daha önce başka figürlerce sahiplenilmiş tanrıçalardır. Bu nedenle Catherine, yalnızca yeni bir imgeler dizisi kurmakla kalmamış; aynı zamanda mevcut görsel hâkimiyeti bastırarak, geçmişi gölgede bırakacak bir estetik kurgu inşa etmiştir. Bu kurgu, özellikle siyahın mutlak tercihinde ve sanat siparişlerinin yöneliminde gözlemlenebilir. Temsil, burada yalnızca varlığı göstermekle değil, aynı zamanda geçmişteki görünürlüklerin hafızadan nasıl çekileceğiyle ilgilidir. Catherine'in temsil stratejisi bu noktada çift yönlüdür: hem kendi meşruiyetini üretir, hem de saray belleğinde güçlü bir iz bırakmış olan Diane'in figürünü adım adım silikleştirir.

Bu bağlamda Batı Avrupa'da Mary Stuart ve I. Elizabeth gibi doğrudan görünürlük ve hitabetle kurulan temsillerin yanında, Osmanlı'da Nurbanu Sultan ve Safiye Sultan gibi saray içi nüfuzla meşruiyet kazanan figürler de karşılaştırma alanına dâhil edilebilir. Mary ve Elizabeth, temsil yetlerini doğrudan kamusal performans, söylem ve beden dili üzerinden kurarken; Nurbanu ve Safiye, daha çok harem-i hümayun içindeki konumlanma, vakıf ağı kurma ve yazışmalar yoluyla etki üretmişlerdir. Elçiler ve kraliçelerle kurulan bu doğrudan diplomatik ağ, padişahın otoritesine paralel ama onu tamamlayan alternatif bir diplomasi dili yaratmıştır. Catherine'in stratejisi ise bu iki uç arasında konumlanan bir ara model olarak değerlendirilebilir: doğrudan sahneye çıkmayan ama geri plandan sahneyi yöneten, sözle değil ritüelle konuşan, ama yine de kendi imajını süreklilik içinde görünür kılabilen bir yapı arz eder.

41 Denis Crouzet, "Catherine de Médicis Tested by the Virtue of Charity (1533-1559)", *Discourse and Metadiscourse* içinde Women and Power at the French Renaissance Court, der. Susan Broomhall (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018), 359.

42 Crouzet, "Catherine de Médicis Tested by the Virtue of Charity," 359.

43 Catherine, güç sanatını öğrenme yolunda uzmanlaştığını ve ustalaşmak için de görevlilerin zamanlarını işgal ettiğini belirtir, böylelikle kralın hizmetinde olduğunu vurgulama yoluna gider. Bkz: Crouzet, "Catherine de Médicis Tested by the Virtue of Charity," 360.

Ancak Catherine'in yarattığı bu temsil dili, yalnızca çağdaşları olan kadın hükümdarlarla örtüşen ya da onlardan ayrılan bir profil sunmakla kalmamıştır. Zira Catherine'in siyasal varlığı, yalnızca kadın olması nedeniyle değil; Valois hanedanına dışarıdan gelen bir İtalyan olarak algılanması, saray içindeki dengeleri yönlendirmesi ve çocukları üzerinden yürüttüğü güç ilişkileri nedeniyle de her dönemde sorgulanmış, zaman zaman açıkça hedef gösterilmiştir. Bu hoşnutsuzluk yalnızca kendi dönemiyle sınırlı kalmamış, sonraki yüzyıllarda farklı sanat ve edebiyat formlarında yeniden üretilmiş, giderek bir tür kolektif belleğe dönüşmüştür. John Knox'un kadın hükümdarlığı "yaratılışa aykırı" ilan eden metninden, Shakespeare'in *Tamora* karakterine; Dumas'ın *La Reine Margot*'daki zehirli dul imgesine kadar uzanan bu temsiller zinciri, Catherine'in siyasal varlığını yalnızca "tartışmalı" değil, aynı zamanda kalıcı biçimde tehdit unsuru olarak kodlamıştır.

John Knox'un 1558 tarihli *The First Blast of the Trumpet Against the Monstrous Regiment of Women adlı* eseri, yalnızca dönemin kadın hükümdarlarına değil, doğrudan Catherine'e yöneltilmiş bir ideolojik saldırı olarak okunabilir. Daha önceki sayfalarda zikredildiği üzere Knox'a göre Catherine'in iktidarı yalnızca hukuken değil, teolojik bir sapma olarak da temellük eder. Bu dışlayıcı zemin, ilerleyen yıllarda hem popüler dedikodularla hem de yüksek edebiyatın içinde kurgusal ama tanıdık figürler üzerinden yeniden üretilmektedir.

Catherine'in Fransız değil, İtalyan oluşu da bu karalama sürecinde bir başka elverişli zemine dönüşmüş; Una McIlvenna'nın işaret ettiği gibi, Catherine'in siyasal manevra kabiliyeti, "İtalyanlık" ve "kadınlık"la özdeşleştirilen bir entrika estetiğiyle damgalanmıştır.⁴⁴ Ona atfedilen "uçan kadınlar filosu" (escadron volant)⁴⁵ efsanesi, yalnızca cinsel ahlak üzerinden değil, istihbarat ve devlet yönetimi gibi erkeklere ait kabul edilen alanları "kadın eliyle kirletme" korkusuna dayanır.

Catherine'in geliştirdiği temsil stratejisi, yalnızca bir siyasal görünürlük meselesi değil; kendi döneminde hakkında oluşan yoğun hoşnutsuzluk, güvensizlik ve açık muhalefete karşı bilinçli biçimde geliştirdiği bir estetik ve sembolik müdahaledir. Kadın oluşu, İtalyan kimliği, saray içindeki belirleyici pozisyonu ve özellikle çocukları üzerinden yürüttüğü iktidar örgüsü, onu hem aristokrat çevrelerde hem de dinî ve entelektüel ortamlarda sıkça hedef hâline getirmiştir. Catherine'in bu huzursuz atmosferin farkında olduğu ve yalnızca siyasal araçlarla değil, ritüel, yas estetiği, yazılı iletişim ve tarihsel özdeşlikler yoluyla kendine yönelik algıyı dengelemeye çalıştığı görülür. Bu bölümde Catherine'nin geliştirmiş olduğu temsiliyet sanat ve edebiyat yönü ile ele alınacaktır.

5.1. Bitmeyen Yas: Siyasal Bir Enstrüman Olarak Dulluk

II. Henri'nin 1559 yılında hayatını kaybetmesi, yalnızca kraliyet içinde bir boşluk yaratmakla kalmamış, aynı zamanda Catherine de' Medici'nin temsil stratejisinde belirleyici bir dönüşüm evresini de beraberinde getirmiştir. Bu tarihten itibaren Catherine, dul kimliğini yalnızca kişisel bir yas biçimi olarak değil, siyasal ve ritüel düzlemde sürekli yeniden üretilen bir görünürlüğün parçası hâline getirmiştir.

44 Una McIlvenna, "A Stable of Whores?: The 'Flying Squadron' of Catherine De Medici", *The Politics of Female Households: Ladies-In-Waiting Across Early Modern Europe* içinde, ed. Nadine Akkerman ve Brigid Houben (Leiden: Brill, 2013), 182, doi:10.1163/9789004258396_009.

45 Catherine'in çevresindeki kadın nedimeler topluluğuna atfen kullanılan escadron volant (uçan filo) terimi, onu sadece manipülatif bir kraliçe değil, bir tür cinsel stratejist gibi sunan propaganda anlatılarının en bilinenidir. Bu anlatıya göre Catherine, nedimelerini aristokrat erkekleri baştan çıkarıp saraya hizmet ettirmek üzere görevlendirmiştir. Bu efsane, özellikle Pierre de L'Estoile'in günlüğünde erotize edilmiş anlatılarla beslenmiş, Protestan polemiklerde ve Fransız mahkeme çevresindeki misogin metinlerde "kraliçenin zehirli erotizmi"nin kanıtı olarak kullanılmıştır. Bkz. McIlvenna, *A Stable of Whores?*, 182.

Dönemin normlarına göre kraliçelerin yas süresi belirli bir zaman aralığıyla sınırlanırken, Catherine bu normatif kalıbı bilinçli biçimde aşarak siyah giysiyi kalıcı bir temsile dönüştürmüştür.⁴⁶ Bu tercih, kişisel kaybın ötesine geçerek siyasal kararlılık ve hanedansal sorumluluk vurgusunu taşıyan bir görsel dile dönüşmüştür. Siyah giysiyle inşa edilen bu temsiliyet, portrelerde ve törenlerde sürekli olarak yinelenmiş; Catherine'in doğrudan söz ya da karar yoluyla değil, görsel istikrar ve sembolik sadelik üzerinden meşruiyet üreten bir figür olarak algılanmasına katkı sağlamıştı.

Öte yandan, yas kıyafetinin sabitlenmesi yalnızca içsel bir değer göstergesi değildir; aynı zamanda dışlayıcı bir stratejidir. Catherine, bu sabit kıyafetle hem kişisel kaybının sürekli altını çizmekte hem de saray içindeki rakip figürlere karşı farklılaşma alanı yaratmaktadır.⁴⁷ Siyah, burada acının değil, sabrın, sadakatin ve yeniden inşa etme iradesinin rengine dönüşür. Sonuç olarak, Catherine'in yas imajı, modern anlamıyla bir "kamusal karakter" inşasının ilk adımı olarak görülebilir. Bu imaj, hem duygusal hem görsel hem de siyasal anlamda çok katmanlı bir temsiliyet taşıyor ve kraliçenin uzun vadeli stratejik kimliğinin temel taşı hâline gelir.

5.2. Artemisia ve Annelik Temsilleri: Naibeliğin İnşası

Catherine de' Medici'nin 1559 sonrası siyasal mevcudiyeti, yalnızca fiilî otoritenin devralınmasıyla değil, bu otoritenin estetik ve simgesel düzeyde nasıl inşa edildiğiyle de tanımlanmalıdır. Denis Crouzet'nin de belirttiği gibi, bu dönemde simgesel olan, en az gerçek olan kadar siyasal bir anlam taşırdı;⁴⁸ Catherine'in iktidar tahayyülü de doğrudan bu estetik zeminde köklenmiş, meşruiyetini yalnızca kurumlarla değil, anlam evrenleriyle örmüştür. Bu çabanın en dikkat çekici örneklerinden biri, 1562'de Nicolas Houel tarafından kaleme alınan *Histoire de la Royne Arthémise* adlı eserinde yeniden inşa edilen Karya Kraliçesi Artemisia'dır.⁴⁹

Artemisia, yalnızca kocasının anısını anıtlarla yaşatan bir yas figürü değil; aynı zamanda oğlunun geleceğini teminat altına alan, yönetimi devralan ve ihtiyat ile cesaret erdemlerini bedeninde taşıyan bir kadın hükümdardır.⁵⁰ Peki pratikte bu figür Catherine için işlevsel hale gelmiş midir? Miller'e göre bu temsil sayesinde Catherine gerçekten de ham ana kraliçe hem de naibe rollerini pekiştirmeyi başarabilmiştir.⁵¹ Houel'in metni hiçbir zaman yayımlanmamış olsa da Catherine'in koleksiyonunda yer alması, kapağında kraliçenin armasının bulunması ve yazarın saray çevresinde görevlendirilmiş olması, Artemisia temelli bu biyografinin yalnızca bir model değil, aynı zamanda bir onaylanmış temsil aracı olarak işlev gördüğünü düşündürmektedir.

Ayrıca dönemin çeşitli görsellerinde tıpkı Houel'in işaret ettiği gibi Artemisia figürü ile erkek jestlerine sahip bir kraliçe yaratımından söz edilebilir. Bunun en açık örnekleri, Antoine Caron'un *Artemisia Viewing the Model for Mausolus's Tomb* gibi çizimlerinde görülebilir. Bu çizimlerde, Catherine de' Medici'nin erkek jestlerine sahip güçlü bir dul kadın olarak temsili, Artemisia figürü üzerinden vurgulanmaktadır.⁵² Ffolliott, tarihi belirlenemeyen bu çizimlerin, Catherine'in genç oğlunun otoritesini dramatize etmek için düzenlediği büyük şenliklerden sonra yapılmış olabileceği-

46 Katherine Crawford, *Perilous Performances: Gender and Regency in Early Modern France* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004), 34.

47 Crawford, *Perilous Performances*, 2004, 34.

48 Crouzet, "Catherine de Médicis Tested by the Virtue of Charity," 364.

49 Sheila Ffolliott, *Catherine de' Medici as Artemisia: Figuring the Powerful Widow* (Chicago: University of Chicago Press, 1986), 231.

50 Elizabeth Lehman Miller, "The Image of a Queen: The Representation of Catherine de' Medici as Penelope in the Galerie d'Ulysse" (yüksek lisans tezi, *University of Georgia*, 2007). 29.

51 Miller, "The Image of a Queen.," 30.

52 Ffolliott, *Catherine de' Medici as Artemisia*, 230.

ni belirtmektedir.⁵³ Buna göre, Catherine'in bu şenliklerin sahnelemesindeki aktif rolü, Caron'un Artemisia çizimlerinde doğrudan bir etkiye sahip olmuş olabilir; zira şenliklerdeki figür yerleşimleri ve aktiviteler, Caron'un diğer çizimlerinde de belgelenmiştir.⁵⁴ Bu durum, Catherine'in yalnızca bir temsil objesi değil, aynı zamanda bu görsel temsillerin şekillenmesinde aktif bir özne olduğunu göstermesi açısından değerlidir.

Catherine de' Medici'nin 1559 sonrası siyasal mevcudiyeti, büyük ölçüde annelik etrafında kurguladığı bir otorite biçimiyle anlam kazanır. Bu noktada annelik, yalnızca biyolojik bir kimlik değil; siyasal bir söylem, hatta bir iktidar dili hâline gelir. Leah Chang'ın da belirttiği gibi, Catherine bu vurguyu özellikle naibelik pozisyonunu gerekçelendiren bir temel olarak kullanmış; böylece yalnızca bir koruyucu figür değil, aynı zamanda yöneten bir siyasal özne olarak kendini konumlandırmıştır.⁵⁵

Catherine'in annelik imajı, yalnızca duygusal bir temsil değil; aynı zamanda siyasal stratejinin parçası hâline gelen bir sahnelemeye dönüşür. Bu imaj, kamusal jestler ve törensel düzenlemeler aracılığıyla otoriteyi estetik bir dil üzerinden görünür kılar. Kamusal etkinlikler kadar hayırseverlik pratiği de bu temsili besler. Yoksullara yardım dağıtımı, dinî gerilimleri yumuşatmaya dönük uzlaşma çağrıları ve annelik söylemiyle harmanlanan yazılı iletişim, Catherine'in siyasal figürünü yalnızca hükmeden değil, aynı zamanda koruyan ve yönlendiren bir ana figür olarak inşa eder.⁵⁶ Bu yaklaşım, Osmanlı sarayında Nurbanu Sultan'ın vakıf ağı üzerinden geliştirdiği temsil mantığıyla benzerlik gösterse de Catherine'in bu stratejiyi iç savaşlarla çevrili, mezhepsel kutuplaşmanın hüküm sürdüğü bir bağlamda ve resmî bir naibelik statüsüyle uygulamış olması, onu daha farklı bir noktadan okumamızı gerekli kılmaktadır.

Catherine'nin imaj yaratımında başvurduğu metotlar oldukça geniş bir yelpazeye tekabül etmektedir. Daha önce de zikredildiği üzere imajının bel kemiğini yaşlı-vefakâr anne imgesi oluşturur. Bu temsil yalnızca yazılı anlatılarla değil, görsel üretim ve kamusal sahneleme yoluyla da güçlendirilmiştir. François Clouet'nin 1560'larda yaptığı portrelerde, Catherine'in siyah giysi tercihleri onun hem yaşlı hem akıllı, hem geri planda hem denetleyici oluşunu simgelerken, Iris motifiyle desteklenen ışık ve gökkuşağı detayları, barış ve uzlaşmaya işaret eden bir imgesel dil üretmiştir.⁵⁷ Tüm bu sanat temsiliyetini tahkim edecek olan mimari alan da göz ardı edilmemiştir. Örneğin, Tuileries Sarayı'nın bahçeleri, Catherine'in estetik varlığını yalnızca saray içine değil, Paris'in kamusal mekânlarına da taşımıştır.⁵⁸ Aynı şekilde Bayonne Şenliği gibi törensel sahneler, IX. Charles'ın simgesel bir komutan gibi sunulması Catherine'nin imaj inşasının saray içerisi ile sınırlı kalmadığının bariz göstergeleridir.⁵⁹

53 Ffolliott, *Catherine de' Medici as Artemisia*, 232.

54 Ffolliott, *Catherine de' Medici as Artemisia*, 232.

55 Leah L. Chang ve Katherine Kong, *Portraits of the Queen Mother: Polemics, Panegyrics, Letters* (Toronto: Iter Inc., Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2014), 13.

56 Chang ve Kong, *Portraits of the Queen Mother*, 15.

57 Crouzet, "Catherine de Médicis Tested by the Virtue of Charity", 363: "She brings light and serenity."

58 Sheila Ffolliott, "The Ideal Queenly Patron of the Renaissance: Catherine de' Medici Defining Herself or Defined by Others?" *Women and Art in Early Modern Europe*, der. Cynthia Lawrence (University Park: Pennsylvania State University Press, 1997), 109.

59 Artemisia, kocasının ardından inşa ettirdiği Halikarnas Mozolesi ile yalnızca bireysel bir yas pratiği yürütmez; aynı zamanda bu anıt üzerinden kamusal hafızayı yönlendirir, kendi otoritesini mimari bir jestle perçinler. Yas burada yalnızca kaybın temsili değil, devletin devamlılığına işaret eden bir ritüeldir. Catherine de' Medici de benzer biçimde, eşinin ölümünün ardından yas tutan dul kimliğiyle siyasal sahneye çıkar; ancak bu yas, Clouet portrelerinde olduğu gibi yalnızca siyah giysiyle değil, annelik kimliği ve sembolik jestlerle anlam kazanır. Catherine'in maternal meşruiyeti, yalnızca IX. Charles'ın annesi olmakla değil, bu anneliği kamusal alanı düzenleyen, devleti taşıyan ve estetikle görünürlük kazanan bir role dönüştürmesiyle işlerlik kazanır. Tıpkı Artemisia'nın anıtı gibi, Catherine'in sanatsal ve mimari müdahaleleri, Tuileries Sarayı, portreler, bayram alayları, bu yasin sürekliliği

Bu noktada biraz da Catherine'nin kendi sesine kulak vermek yerinde olacaktır. Zira, Ana Kraliçe'nin kendini konumlandırışı ve meşrulaştırışının en önemli aracı hiç şüphesiz kaleme aldığı mektuplardır. Örneğin, 7 Aralık 1560 tarihli mektubunda kızı Elizabeth'e hitaben yazdığı "Başlıca amacım, Tanrı'nın onurunu gözetmek ve otoritemi korumaktır; bu, kendim için değil, bu krallığın ve tüm kardeşlerinizin iyiliği içindir"⁶⁰ ifadesi, annelik kimliğini yalnızca duygusal bir bağ değil, siyasal sorumluluğu gerekçelendiren bir zemin olarak kullandığını gösterir. Bu anlayış, yalnızca anneliğe yaslanmakla kalmaz; zaman zaman doğrudan siyasal iradeyi vurgulayan güçlü bir özne konumlandırmasına da dönüşür.

Yine, 21 Nisan 1561 tarihli mektubunda, "Otoritemi elimden geldiğince pekiştiriyor ve kuruyorum; Tanrı'nın yardımıyla, kendimiz sağlayabileceğimizden başka bir yardıma ihtiyaç duymayacağım"⁶¹ diyerek hem Tanrı'ya bağlılığını hem de dış desteğe ihtiyaç duymadan kendi otoritesini kurma kararlılığını dile getirir. Bu siyasal-annelik sentezinin en dramatik örneklerinden biri ise, 31 Mayıs 1574'te Ferrara Dükü'ne yazdığı mektupta görülür. IX. Charles'ın ölümünden sonra kaleme aldığı bu metinde Catherine, "Doğal olarak bir annenin, en çok sevdiği ve değerli bulunduğu şeyi kaybettikten sonra hissedeceği acıyla kendimden geçtim" diyerek kişisel yasını görünür kılar; hemen ardından gelen "Onun son vasiyetine boyun eğerek, bu makamı kabul etmek zorunda kaldım"⁶² cümlesi ise, naibelik rolünü hem oğlunun isteği hem de ilahi takdir doğrultusunda meşrulaştırma stratejisinin bir parçasıdır.

5.3. Iris Temsili: Barışın ve Uzlaşımın Temsili

Catherine, annelik ve tarihsellik imgelerinin yanı sıra kendisini tanrısal ve dünyevi alanlar arasında bir geçit figürü olarak konumlandırmıştır. Crouzet, bu konumlanmanın yalnızca siyasal bir strateji değil, aynı zamanda Floransalı Medici soyunun taşıdığı ilahi istikrar mitinin Fransa'ya sembolik bir aktarımı olduğundan bahseder. Catherine, Fransa'ya bir kraliçeden öte, yeni bir çağın habercisi olarak adım atar; taşıdığı motto da bu tahayyülün açık bir ifadesidir: "Işık ve sükûnet getirir."⁶³ Bu temsil biçimi, Iris alegorisinde cisimleşir.

Iris'in beraberinde var olan Gökkuşuğu, fırtına sonrası beliren bir barış ve umut sembolü olarak, Catherine'in siyasal belirsizlik dönemlerinde denge ve aydınlık getirme vaadini görselleştirir. Iris alegorisi, Catherine'in siyasal pedagojisini somutlaştırır. Crouzet'ye göre, bu alegori, Platon'un Devlet eserindeki "dönüşüm" kavramıyla derinleşir; zira Catherine, kendini yalnızca bir yönetici değil, ruhların karanlıktan akla dönüştürülmesini sağlayan bir aracı olarak kurgular.⁶⁴ Platon'un Devlet'inde, dönüşüm, cehaletten bilgiye, kaostan düzene geçişi ifade eder; Catherine'in Iris kimliği

olarak sahnelenmesini ve siyasal düzene dönüştürülmesini sağlar. Böylece her iki figür de, özel bir kayıp olan eşin ölümüyle tetiklenen bir dönemde, bu yası kamusal temsile dönüştürerek siyasal otoritenin yeni bir biçimini kurarlar. Yas, burada hem haklılık zemini hem de temsil stratejisinin taşıyıcı yüzeyidir.

60 Catherine de' Medici, 7 Aralık 1560, Vol.1: "For it is my principal goal to have before my eyes the honor of God in all things and to safeguard my authority, not for myself, but for the preservation of this kingdom and for the good of all your brothers." Chang ve Kong, Portraits of the Queen Mother, 2014, 71.

61 "I am confirming and establishing my authority as well I can, so much so that, with God's help, there will be no need for me to call upon any help other than what we can provide for ourselves." Chang ve Kong, Portraits of the Queen Mother, 2014, 81.

62 "Shortly afterward he gave up his soul and quitted the miseries of this life, leaving me beside myself with the pain that naturally a mother would have after the loss of the thing that was the most cherished and precious to her, and which makes me wish to leave and defer all affairs in order to find a little peace. Nevertheless, humbled by his final plea to me in his last wishes, namely that I embrace this office for the good of this crown to which I know myself to be bound by all that God has given me..." Chang ve Kong, Portraits of the Queen Mother, 94.

63 Crouzet, "Catherine de Médicis Tested by the Virtue of Charity," 363.

64 Crouzet, "Catherine de Médicis Tested by the Virtue of Charity," 363.

de bu bağlamda, tutkuların karanlığından aklın aydınlığına ulaşmayı hedefleyen bir siyasal projeyi temsil eder.⁶⁵ Örneğin, Catherine'in düzenlediği büyük şenliklerde, Iris figürünün gökkuşağıyla sembolize edilen barış ve uzlaşma teması, din savaşlarının yıprattığı Fransa'da birleştirici bir söylem olarak sahnelenmiştir.⁶⁶ Bu şenliklerdeki görsel düzenlemeler, Catherine'in kendi bedenini bir siyasal dönüşüm aracı olarak nasıl kullandığına işaret eder; gökkuşağı, onun hem göksel bir otoriteye sahip olduğunu hem de yeryüzünde barışı yeniden kurabileceğini vurgular.

Bu temsil biçimi, yalnızca alegorik değil, aynı zamanda Catherine'in cinsiyetli bedeninin siyasal bir araç olarak yeniden kurgulanışını yansıtır. Iris'in gökkuşağı alegorisi, Catherine'in çoklu anlam katmanlarına sahip bir temsil biçimi kurduğunu düşündürür. Bu strateji, bugün cinsiyetli beden görsel temsili üzerine yapılan kuramsal tartışmalarda da yankı bulabilir. Örneğin, Judith Butler'ın performatif cinsiyet teorisi⁶⁷ bağlamında, Catherine'in Iris olarak temsili, kadın bedeninin siyasal otoriteyi meşrulaştırmak için nasıl yeniden inşa edildiğini gösterir; bu, onun hem bir kraliçe hem de bir mitolojik figür olarak sahnelenmesiyle, cinsiyet normlarını yeniden şekillendiren bir performanstır.⁶⁸ Catherine'in bu yönelimi, zamanın kendisini de yeniden kurar. Mevcut dönem krizlerle, inanç savaşlarıyla ve güvensizlikle maluldür; ancak Catherine'in taşıdığı kehanet estetiği, geleceğe dair bir kesinlik vadeder: Altın çağ geri dönecek, aydınlık yeniden kurulacaktır. Dolayısıyla Iris temsili, bir barış alegorisinin ötesinde, Catherine'in hem geçmişten taşıdığı Medici mirasını hem de geleceğe yönelen siyasal tahayyülünü bünyesinde birleştirmektedir.

6. Sonuç: Farklı Coğrafyalar, Ortak Sınırlar ve Hibrit Temsiliyet

Tarihsel figürlerin siyasal arenadaki varlıkları, yalnızca iktidarı fiilen ellerinde tuttıkları dönemlerle sınırlı değildir. Aksine bu figürler, yaşadıkları çağdan itibaren, onları temsil eden metinler, ritüeller, görseller ve kurumsal hafıza pratikleri aracılığıyla sonraki yüzyıllarda da yeniden üretilmiştir. Bu yeniden üretim süreci, yalnızca biyografik bir hatırlama biçimi değil; aynı zamanda politik tahayyülün ve kolektif meşruiyetin inşa edildiği bir temsil alanıdır. Özellikle mutlakiyetin ritüelleştiği erken modern Avrupada, hükümdarların temsiliyetleri sadece sahne aldıkları anlarla değil, nasıl resmedildikleri, hangi imgelerle özdeşleştirildikleri ve hangi siyasal anlamlarla yüklenedikleri üzerinden kurulmuştur. Sheila Ffolliott'un da ifade ettiği üzere, bu temsiller çoğu zaman klasik mitolojiden devşirilmiş figürler üzerinden sahnelenmiş; kral, bir yandan Jüpiter ya da Mars gibi tanrılarla özdeşleştirilirken, aynı anda cinsel kudret, savaş gücü ve soyun devamı gibi simgelerle ilişkilendirilmiştir.⁶⁹ Böyle bir kurgu içinde kadın figürlerin siyasal görünürlüğü, doğrudan iktidar talebine değil, bu iktidarın etrafındaki sembolik alanlara yerleşmekle mümkün olmuştur. Temsil, burada yalnızca tarih anlatısının bir ögesi değil; siyasal meşruiyetin ve kimliğin inşa edildiği başlıca zeminlerden biridir.

65 Crouzet, "Catherine de Médicis Tested by the Virtue of Charity," 363.

66 Crouzet, "Catherine de Médicis Tested by the Virtue of Charity," 364.

67 Performatif cinsiyet teorisi, cinsiyetin içsel bir öz veya sabit bir kimlik olmadığını, bunun yerine bedensel eylemler ve kültürel pratikler aracılığıyla sürekli olarak üretildiğini iddia eder. Teori, cinsiyetin bir dizi performatif hareketle (jestler, kıyafetler, davranışlar) oluşturulduğunu ve bu hareketlerin, cinsiyet kimliğinin doğal veya "gerçek" bir öz gibi algılanan bir yanılsama yarattığını savunur. Butler'a göre, cinsiyet kimliği, önceden var olan bir "özne" tarafından değil, bu eylemlerin kendisi tarafından oluşturulur; bu bağlamda, "yapanın ardında bir varlık yoktur; eylem her şeydir." Bu teori, Catherine'in Iris gibi mitolojik figürlerle sahnelenmesinin, kadın bedenini siyasal otoriteyi meşrulaştıracak şekilde performatif olarak yeniden inşa ettiğini gösterir. Judith Butler, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (New York: Routledge, 1990), xxii, 33.

68 Crouzet, "Catherine de Médicis Tested by the Virtue of Charity," 364.

69 Sheila Ffolliott, *Catherine de' Medici as Artemisia: Figuring the Powerful Widow* (Chicago: University of Chicago Press, 1986), 227.

Gücü elinde tutan kadınların özerk bir dil inşa etme meselesine dönülecek olursa, 16. yüzyılın muktedir kadınlarının tamamen bağımsız bir siyasal lisan inşa etmekten ziyade, mevcut patriyarkal kodları stratejik birer enstrümana dönüştürdükleri görülmektedir. Örneğin Elizabeth, ‘bir kralın kalbine sahip olduğunu’ beyan ederek iktidarını erkeklik kodları üzerinden meşrulaştırmış; Osmanlı valide sultanları ise güçlerini hanedan içindeki ‘annelik’ ve ‘eşlik’ rolleri üzerinden tahkim etmişlerdir. Sonuç olarak, bu dönemde kadın iktidarı, erkeklik kodlarının dışında bir ada yaratmak yerine; bu kodları yeniden yorumlayarak, dönüştürerek ve bazen de onları kendi lehine manipüle ederek var olabilmıştır.

Tüm bu örnekler arasında Catherine’in liderlik modeli, bu figürler arasında kendine özgü bir “hibrit model” olarak öne çıkmaktadır. Catherine de’ Medici’nin temsil stratejilerinin hibrit bir nitelik arz etmesinin temelinde, onun hem kurumsal hem toplumsal sınırlılıklarla şekillenen özgün konumu yatmaktadır. Salık Kanunları gereği kraliçe hükümdar sıfatıyla tahtın doğrudan sahibi olmaması, Catherine’i Osmanlı’daki valide sultanlara benzer biçimde anneliği otoritenin asli kaynağı olarak kullanmaya yöneltmiştir. Bu bakımdan, monarşinin meşruiyetini oğlunun adına sürdüren bir naip olarak konumlanması, saray içi meşruiyetini anne-kral ilişkisinin dokunulmazlığına dayandıran bir strateji geliştirmesine zemin hazırlamıştır.

Ancak valide sultanlardan farklı olarak, Catherine’in erişebildiği naibelik makamı, dönemin Avrupa siyasi kültüründe kurumsal olarak tanınan bir yetki alanı sağlamış; böylece onun otoritesi yalnızca gayriresmî bir nüfuz alanına değil, hukuki temellere de dayanmıştır. Bu durum, onu Osmanlı kadın iktidarı modelinden kısmen ayırtıran bir unsur olmuştur. Öte yandan, Catherine’in kocasının sağlığında siyasi nüfuzunu Osmanlı’daki gibi “hasekilik” üzerinden kurma imkânı da bulunmamıştır. Zira bu alanda otorite, II. Henri’nin resmî metresi Diane de Poitiers tarafından işgal edilmekteydi. Dolayısıyla Catherine, dul kaldıktan sonra sadakat, yas ve annelik imgeleri etrafında yeni bir meşruiyet zemini inşa etmeyi seçmiştir. Bununla birlikte, Catherine’in temsil stratejileri yalnızca annelik ve dullukla sınırlı kalmamış; 16. yüzyıl Rönesans monarşilerinin karakteristik özelliği olan mitolojik özdeşleştirme pratiklerini de içermiştir. I. Elizabeth’in kendisini bakirelik ve Diana alegorileriyle kutsaması gibi, Catherine de Artemisia ya da Iris gibi figürleri sahiplenmiş ve siyasi imajını klasik referanslarla güçlendirmiştir.

Son kertede, bu figürlerin sadece kendi coğrafyalarında değil, birbirlerinin varlığından haberdar olan ve yer yer diplomatik temaslar kuran birer çağdaş olduğu ifade edilmelidir. Farklı temsil stratejileri kullansalar da, hepsi ortak bir patriyarkal zeminde kadın otoritesini meşrulaştırma çabasında birleşmektedir. Bu paralellikler, 16. yüzyıl kadın liderliğinin küresel bir dönüşüm yaşadığı hibrit bir dönem olarak okumamıza olanak sağlar. Dolayısıyla Catherine’in politik ve kültürel temsili, Osmanlı kadın iktidarının annelik temelli nüfuzundan, Avrupa’daki hükümdar kadınların meşruiyet kodlarından ve Rönesans’ın alegorik inşa pratiklerinden unsurlar devşiren melez bir model ortaya koymuştur. Ne yalnızca Avrupalı kraliçe figürleriyle ne de Osmanlı valide sultanlarıyla bütünüyle özdeşleşebilen bu model, dönemin siyasi tahayyülünde kendine has bir istisna olarak konumlanmıştır. Bu yüzden Catherine de’ Medici’yi tek bir gelenek ya da prototip üzerinden okumak eksik kalacaktır; onun liderliği, farklı siyasi ve kültürel repertuarlardan seçilerek inşa edilmiş, karmaşık ve dönüştürücü bir otorite pratiğine işaret eder.

Kaynakça

- Akyıldız, Ali. *Haremın Padişahı Valide Sultan*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Börekçi, Günhan. "İnkırâzın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Krizi". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, sy. 26 (Haziran 2009): 45-96.
- Brown, Samantha. "The French Official Mistress: Fashioning Female Political Power in the Ancien Régime". *Honors Projects* 502 (2024): 1-45.
- Butler, Judith. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge, 1990.
- Chang, Leah L. ve Katherine Kong. *Portraits of the Queen Mother: Polemics, Panegyrics, Letters*. Toronto: Iter Inc., Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2014.
- Crawford, Katherine. *Perilous Performances: Gender and Regency in Early Modern France*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004.
- Crouzet, Denis. "Catherine de Médicis Tested by the Virtue of Charity (1533-1559), Discourse and Metadiscourse". *Women and Power at the French Renaissance Court* içinde, der. Susan Broomhall, 357-376. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018.
- Çaykent, Özlem ve Ertuğrul Ökten. "Orta Asya'dan Avrupa'ya Düzen Yıkıcı ve İktidar Yakışıksız Kadın". *Geçmişten Bugüne Türk Yazınında Kadın Temsili* içinde, der. Betül Özbay, 55-70. İstanbul: Kriter Yayınları, 2023.
- Doran, Susan. *Monarchy and Matrimony: The Courtships of Elizabeth I*. Londra: Routledge, 1996.
- Doran, Susan ve Thomas S. Freeman, der. *The Myth of Elizabeth*. New York: Palgrave Macmillan, 2003.
- Eco, Umberto, der. *16. Yüzyıl - Rönesans Çağı*. Çev. Adnan Tonguç. İstanbul: Alfa Yayınları, 2020.
- Fertig, Anne. "(Un)Secret Histories: Re-Fashioning and Self-Fashioning Mary Stuart in Eighteenth-Century Vindication Narratives". Doktora tezi, *University of North Carolina at Chapel Hill*, 2022.
- Ffolliott, Sheila. *Catherine de'Medici as Artemisia: Figuring the Powerful Widow*. Chicago: University of Chicago Press, 1986.
- Ffolliott, Sheila. "The Ideal Queenly Patron of the Renaissance: Catherine de'Medici Defining Herself or Defined by Others?". *Women and Art in Early Modern Europe* içinde, der. Cynthia Lawrence, 99-115. University Park: Pennsylvania State University Press, 1997.
- Freeman, Thomas S. ve Susan Doran. "Introduction". *The Myth of Elizabeth* içinde, der. Susan Doran ve Thomas S. Freeman, 1-20. New York: Palgrave Macmillan, 2003.
- Guy, John. *Queen of Scots: The True Life of Mary Stuart*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt, 2014.
- Levin, Carole. *The Heart and Stomach of a King: Elizabeth I and the Politics of Sex and Power*. 2. baskı. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2013.
- Lewis, Jayne. *Mary Queen of Scots: Romance and Nation*. New York: Routledge, 2005.
- McIlvenna, Una. "A Stable of Whores?": The 'Flying Squadron' of Catherine De Medici". *The Politics of Female Household: Ladies-In-Waiting Across Early Modern Europe* içinde, ed. Nadine Akkerman ve Brigid Houben, 175-190. Leiden: Brill, 2013.
- Miller, Elizabeth Lehman. "The Image of a Queen: The Representation of Catherine de' Medici as Penelope in the Galerie d'Ulysse". Yüksek Lisans tezi, *University of Georgia*, 2007.
- Montrose, Louis Adrian. "'Shaping Fantasies': Figurations of Gender and Power in Elizabethan Culture". *Representations* 2 (Bahar 1983): 61-94.
- Peirce, Leslie P. *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*. Çev. Ayşe Berktaş. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- Scott, Joan W. "Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi". Çev. Derya Demirler ve Fahriye Dinçer. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar* 12 (Ekim 2010): 129-156.
- Şensoy, Fatma. *İstanbul'un 100 Hayırsever Hanımefendisi*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2011.

- Tolentino, Cierra. "Astraea Goddess: The Greek Goddess of Justice and Innocence". *History Cooperative*. 7 Nisan 2025. Erişim 5 Nisan 2025. <https://historycooperative.org/astraea-goddess/>.
- Uğur, Ahmet. *Āsafnâme-i Vezir Lütfi Paşa*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslamî İlimler Enstitüsü Yayınları, t.y.
- Warnicke, Retha M. *Mary Queen of Scots*. New York: Routledge, 2006.